

УДК 338.436

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.197.135-140>

Багаліка Т.О.

Полтавський державний аграрний університет

Bahalika Taras

Poltava State Agrarian University

<https://orcid.org/0009-0004-8802-5524>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КООПЕРАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті розкрито теоретико-методологічні аспекти формування та розвитку кооперації в аграрному секторі економіки. Показано авторське бачення основних методологічних принципів господарського механізму кооперації. Доведено, що дослідження глибинних процесів економічних відносин в кооперації є важливим елементом для розуміння тенденцій та напрямів подальшого ефективного розвитку національної економіки. Доведено, що забезпечення організації роботи шляхом постачання ресурсів через інтеграційні ресурси дозволить розширити ринок збуту сільськогосподарської продукції, контролювати витрати, а також створювати широкі можливості для подальшого розвитку вітчизняного аграрного бізнесу. Сучасні інтеграційні процеси у сільському господарстві мають розвиватися в умовах становлення ринкових кооперативних відносин. Розв'язання основних проблем системи інтеграційних зв'язків, сприятимуть підвищенню ефективності функціонування всіх галузей і сфер агропромислового виробництва. Дане дослідження зумовлює необхідність вивчення теоретичних і методологічних аспектів формування кооперації та інтеграції в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: кооперація, інтеграція, кооперативні зв'язки, аграрний сектор економіки, агропромислове виробництво.

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF COOPERATION AND INTEGRATION IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

The article describes the theoretical and methodological aspects of the formation and development of cooperation in the agrarian sector of the economy. The author's vision of the main methodological principles of the economic mechanism of cooperation is shown. It has been proven that the study of the deep processes of cooperative economic relations is an important element for understanding the trends and directions of the development of the national economy. It has been proven that ensuring the organization of work through the supply of resources through integration resources will allow expanding the market for the sale of agricultural products. In addition, it will allow to diversify the risks of enterprises, control costs, and also create ample opportunities for the further development of domestic agrarian business. Modern integration processes in agriculture must develop in the conditions of the formation of market cooperative relations. Solving the main problems of the system of integration links will contribute to increasing the efficiency of the functioning of all branches of agro-industrial production. It has been proven that the most important unresolved problem that restrains the development of agro-industrial production is the non-equivalence of the exchange of resources entering and leaving the system of agro-industrial production. There is insufficient interaction between interrelated and interdependent structural elements of the agro-food sector. This led to a decrease in the efficiency of the industry and a significant decline in agricultural production. Until now, a scientifically based concept of agro-industrial integration and formation of agro-industrial production in modern socio-economic conditions of management has not been developed. The main goals of optimizing the structural potential of agro-industrial enterprises are: cooperation, integration, diversification and synergy. Integration processes in agro-industrial production necessitate a systematic approach to the development process of agricultural production. Practice shows that agro-industrial integration is built by uniting holdings, financial structures, processing enterprises, regional specialization enterprises.

Keywords: cooperation, integration, cooperative relations, agrarian sector of the economy, agro-industrial production.

JEL classification: O1, Q13, Q17, Q22

Постановка проблеми. Звичайні кооперативні зв'язки не в змозі забезпечити регулювання всіх сфер виробництва національної економіки. Кооперативні зв'язки можуть лише побічно здійснювати свій вплив на зближення галузей та сфер агропромислового

виробництва у вирішенні існуючих проблем. Кооперативні зв'язки не завжди можуть спрямовуватися на зростання прибутковості, а також у зацікавленості товаровиробників у досягненні кінцевих результативних показників. Відсутність дієвого механізму

нормативно-законодавчої бази та чіткого визначення їх організаційних та правових норм ускладнюють управлінські процеси на інтеграційних рівнях, спричиняючи труднощі у фінансових операціях. Саме з цих процесів виникає необхідність методологічного з'ясування природи формування кооперації та інтеграції в аграрному секторі економіки, обґрунтування шляхів зменшення негативних наслідків в галузях і сферах агропромислового виробництва. Знання управлінських процесів дозволить дослідникам у вирішенні основних проблем у формуванні та розвитку інтеграційних структур галузей та підприємств аграрної сфери зі спільними фінансовими інтересами. Спільна зацікавленість має бути з дотриманням відповідних пропорцій між ними та ефективним природно-географічним розміщенням продуктивних сил. Гіпотезою нашого дослідження є твердження щодо невідпрацьованості по цей час державного економічного механізму господарювання. Нееквівалентність міжгалузевого обміну, невідповідність між вхідними і вихідними фінансовими потоками з іншими галузями національної економіки впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва. Відсутність необхідних структурних змін у агропромисловому виробництві та науково обґрунтованих організаційно-економічних механізмів їх регулювання призвели до некерованості цих процесів у розвитку кооперації. Проблемою розвитку кооперації в аграрній сфері є відсутність визначення статусу сільськогосподарського кооперативу та податкового механізму регулювання на законодавчому рівні. Потребує подальшого розвитку наукової дискусії, детального вивчення, дослідження та аналіз проблем регулювання кооперативних відносин та особливостей сучасного розвитку обслуговуючої кооперації, сімейних фермерських господарств в системі аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початком впровадження інтеграції виробництва та агропромислової кооперації у сільському господарстві була ще за часів командно-адміністративної системи. Ще з початку 20-х років формування агропромислових об'єднань було у вигляді аграрно-індустріальних комбінатів. В останніх передбачалася об'єднання виробничих перебігів на основі механізації та автоматизації виробничих маневрів. Сама ідея кооперативної агропромислової інтеграції в Україні не набула нині вагомого розповсюдження серед товаровиробників аграрного сектору економіки. В Україні процеси інтеграції та кооперації здійснюються в основному за технологічними ознаками. Публікаційна активність щодо теоретико-методологічних аспектів формування інтеграційних структур у сільському господарстві охоплює цілу низку визначальних питань, які відображають сучасні наукові досягнення в цій сфері. Зокрема, А. Данкевич [1, с. 7] у своїх дослідженнях розглядав інтеграцію як еволюційний механізм розвитку форм господарювання. Темпи розвитку інтеграції значною мірою залежить від зацікавленості учасників, у великих інтеграційних об'єднаннях [2, с. 66]. Діяльність підприємств на основі ринкової економіки спричинює необхідність інтеграції у світовий економічний простір [3, с. 171]. Дослідження О. Томіліна [4, с. 74] свідчать, що цінова

політика в агропромисловому виробництві має проводитись на основі вільного ціноутворення із взаємним поєднанням економічною зацікавленістю переробних підприємств та виробників агропромислової продукції через запровадження інтеграційних заходів. З основних переваг сучасної агропромислової кооперації, на думку П. Саблука [5, с. 10] є її спрямованість до залучення інвестицій у агропромислове виробництво, відновлення та зміцнення економічного потенціалу аграрного сектору економіки країни. Окремі дослідники доводять, що поширення кооперативних структур в аграрному секторі економіки дадуть можливість розкрити нові шляхи підвищення ефективності галузі та залучення до активної господарської діяльності тисячі особистих селянських господарств [6]. Існуючі наукові дослідження вчених-економістів свідчать про значний прогрес у розумінні явищ кооперативного руху на селі. Практичні розробки у впровадженні кооперативно-інтеграційних процесів допоможуть у подальшому формуванні та розвитку інфраструктури аграрного ринку через призму агропромислової інтеграції, а також дозволять диверсифікувати ризики підприємств. Особливості побудови управління ризиками в аграрному секторі пов'язані з властивостями безпосередньо сільського господарства, які спричиняють необхідність застосування різноманітних фінансово-економічних інструментів, зокрема: диверсифікацію, хеджування, страхування врожаю та отриманих доходів [7, с. 157]. Попри існуючих нині досліджень економічних категорій кооперації та інтеграції, єдиної думки щодо їх сутності немає. Незважаючи на глибину дослідження наукових основ становлення та розвитку економічних відносин у агропромисловому виробництві, визначення господарських виробничих зв'язків, особливо в сільському господарстві в період ринкового реформування, поза увагою залишаються питання теоретичних аспектів формування кооперації та інтеграції в аграрному секторі економіки.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку кооперації та інтеграції в аграрному секторі економіки, відповідно до концепції сталого розвитку. Досягнення поставленої мети потребує розширення знань про організацію підприємницького середовища через економічні механізми регулювання кооперативних відносин у сільському господарстві. Водночас недостатньо дослідженими є закономірності та принципи становлення, регулювання подальшого розвитку інтеграції і кооперації, які пов'язані з особливостями специфіки економічних зв'язків у агропромисловій сфері. Дотепер відсутній єдиний підхід щодо фінансово-економічного регулювання кооперативних відносин в системі аграрних відносин в наукових дослідженнях вчених-економістів. Зростаюча роль інтеграційних процесів і кооперації, а також посилення впливу на економічний розвиток країни вимагає розкриття сутності та природи їх змісту.

Виклад основних результатів дослідження. Теоретико-методологічна основа дослідження базується на засадах державної політики щодо процесів спеціалізації, концентрації, кооперації у сільському господарстві. Агропромислова інтеграція має стимулювати

інноваційно-інвестиційні процеси на світових ринках. Утворення інтеграційних кооперативних об'єднань має позитивно впливати на розвиток інфраструктур, як на регіональних, так і на міжнародних товарних ринках. Інтеграція дозволить в агропромисловому виробництві скоротити витрати, які пов'язані з вивченням кон'юнктури ринку, пошуком стабільних партнерів в бізнесі, збутом продукції, залученням інвестицій. Ми розділяємо думку науковців Ю. Лупенка, О. Шпикуляка, М. Маліка та ін. [8, с. 13], які у своїх дослідженнях підкреслюють, що "...інтеграція є одним із дієвих чинників здобутку результатів у цьому напрямку щодо поліпшення організаційно-економічного забезпечення розвитку фермерства у створенні кооперативів в Україні". Методологічно важливо виділити основні етапи виникнення агропромислового виробництва, який на нашу думку, настав з переходом від натурального

обміну продуктами до товарного обігу. Небезперечно думка, що агропромислове виробництво утворилося вже тоді, коли відбувся поділ суспільного виробництва на землеробство і промисловість. Кооперація виробництва має поступово перетворюватися на агропромислово інтеграцію, подальший розвиток якої призведе до формування розвиненого агропромислового виробництва.

Узагальнюючи погляди вчених-економістів, ми дійшли до висновку, що агропромислове виробництво – це не лише сукупність галузей економіки, пов'язаних між собою модифікованими економічними відносинами, а нова цілісна система виробництва, яка об'єднує різні сфери сільського господарства.

Таким чином ми можемо сформулювати методологічні принципи господарського механізму кооперації (табл.1).

Таблиця 1

Основні принципи господарського механізму кооперації

Назва принципу	Дефініція
рівноправність суб'єктів ринку з різноманітними формами власності	базується на засадах рівноправності та різноманітності форм власності у доцільності виробничо-організаційного об'єднання, кооперації з метою забезпечення єдності і неперервності допоміжних і технологічних дій
пропорційний розвиток сільського господарства і промисловості	пропорційний розвиток сільського господарства і промисловості обумовлюється не лише внутрішніми зв'язками системи агропромислового виробництва, але й зв'язками цієї системи з іншими галузями національної економіки
державне регулювання агропромислового виробництва	покращання нормативно-правової бази у напрямку розвитку кооперативних відносин, які визначають сутність та особливості дій нормативно-правих механізмів регулювання в аграрному секторі економіки
саморегулювання господарської діяльності	удосконалення механізмів саморегулювання господарської діяльності шляхом встановлення та дотримання суб'єктами господарювання відкритості здійснення фінансово-економічних процесів кооперації на фінансовому ринку
економічну відповідальність	спосіб організації суб'єктами підприємницької діяльності правил поведінки на фінансовому ринку та їх відповідальність щодо раціонального використання виробничих ресурсів
соціальну захищеність сільських працівників, ризик	система заходів, яка спрямована на захищеність працівників аграрної сфери з метою матеріального забезпечення від соціальних ризиків

Джерело: сформовано автором на основі [1, 5, 8, 10].

Сучасні тенденції формування кооперації та інтеграції в агропромисловому виробництві нами представлено на рис.1.

Необхідно підкреслити, що в окремих із них робота по створенню кооперації в системі аграрного виробництва практично не ведеться. Це має місце у Донецькій, Закарпатській, Луганській, Миколаївській, Харківській і Хмельницькій областях. Як відомо ці регіони суттєво різняться умовами виробництва, рівнем спеціалізації, чисельністю домогосподарств, але однаковим для них є незадовільна організація роботи по створенню кооперативів. В сучасних умовах воєнного часу навіть у найбільш постраждалих областях вдалося зберегти певні обсяги виробництва продукції галузі тваринництва до 14 % в Луганській області та 28 % в Херсонській області.

Так, Шпикуляк О., Пугачов М., та ін. [9, с. 173] своїми дослідженнями доводять, що загальне зниження економічної активності виробництва у сільському господарстві стався переважно за рахунок галузі рослинництва. Повною економічною інтеграцією називають

такий союз, при якому створюється єдина фінансово-економічна політика. При такому формуванні реалізується стандартизація законодавчо-правової бази, створюється загальна податкова система, трудовий кодекс, спільні стандарти якості [10, с. 66]. Розвиток сільсько-господарських кооперативів у регіонах України відбувається вкрай нерівномірно. Як відомо, існують проблеми реалізації ефективного маркетингу для малих підприємств є надзвичайно важливими. На нашу думку, інтеграція підприємств у сфері маркетингу, на основі кооперативних економічних зв'язків може дозволити очікувати позитивний результат в таких випадках, як: розширення каналів збуту продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; зростання обсягу продажу; створення конкурентних переваг на товарному ринку; покращення фінансово-економічних показників підприємств. Структура господарських формувань свідчить про недостатню частку малих формувань, засновники яких найбільше зацікавлені у розвитку сільських територій як місць їх проживання і господарської діяльності [11]. Аналіз можливих

варіантів і особливостей форм об'єднання підприємств, особливостей юридичного статусу, переваг і недоліків нами наведено в таблиці 2.

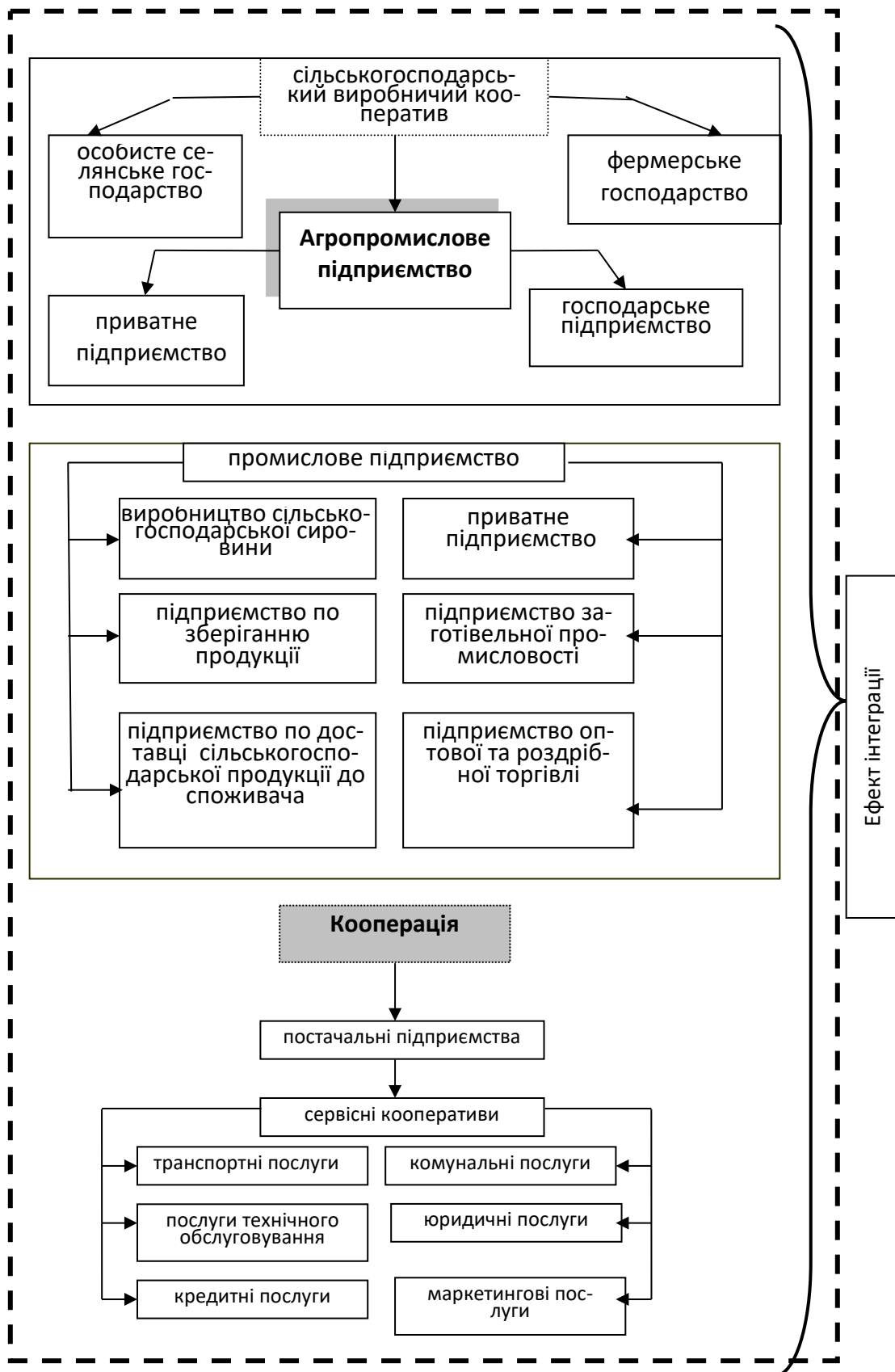


Рис. 1. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в агропромисловому секторі
Джерело: розроблено автором на основі [1, 5, 6]

Таблиця 2

Порівняльний аналіз інтеграції сфер господарської діяльності залежно від форми об'єднання

Назва об'єднання	Сфера господарської діяльності				
	виробництво	маркетинг	фінанси	облік	планування
Концерн	+	+	+	+	+
Конгломерат	-	-	+	+	+
Холдинг	+	+	+	+	-
Консорціум	-	-	-	-	+
Синдикат	-	+	-	-	+
Асоціація	-	-	-	-	-
Трест	+	+	+	+	+
Кооперація	+	-	+	-	+

Джерело: власні дослідження

Як відомо, кооперативи при сільських громадах створюються для отримання послуг, пов'язаних із веденням особистих господарств населення. При кооперації одночасно з поліпшенням показника стабільності, відбувається також покращення й інших фінансових показників (прибутку, рентабельності та ін.), що свідчить про позитивні зрушення в економіці підприємств-членів альянсу [12, с. 174]. Основою функціонування організаційно-правових виробничих структур горизонтального і вертикального типів є кооперація. При кооперації основний та обіговий капітал застосовують спільно, розподіляючи його на більшу масу готової продукції, при цьому собівартість одиниці продукції знижується. Як вже доведено, при вертикальній інтеграції відкриваються реальні перспективи підвищеної ефективності аграрного виробництва. При вертикальній інтеграції структури, які об'єдналися стають взаємопов'язаними між собою. Їхні технологічні процеси виробництва продукції управляються єдиним головним центром. При умові взаємної матеріальної зацікавленості та при комплексному поєднанні промислового і сільськогосподарського виробництва вертикальна інтеграція передбачає отримання більшої економічної вигоди. Вертикальна координація поєднує сфери допоміжної діяльності, яка забезпечує єдність і неперервність допоміжних і технологічних дій та найкраще використовує комплексні господарські ресурси. Альтернативним напрямом інтеграції є становлення на селі кооперативних форм обслуговування за вертикальним типом. На нашу думку, вертикальна

інтеграція – це одна із форм організації інтеграції промислових, сільськогосподарських підприємств. Поглиблення процесів вертикальної та горизонтальної інтеграції дозволить вирішити наступні питання: захист спільних майнових інтересів, забезпечення населення готовою продукцією; забезпечення міцних конкурентних позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При кооперативних формах обслуговування невідкладним є створення сучасних інфраструктур, а саме: мережу власних підприємств по переробці та збуту сільськогосподарської продукції; систему безпечного постачання сільськогосподарським підприємствам засобів захисту рослин від шкідників та хвороб, мінеральних та органічних добрив; надання послуг в сфері обслуговуючої кооперації.

Висновки. Для активізації ефективних робіт з розвитку кооперації на селі має проводитись науково-просвітницька робота. Саме вона може відновити довіру селян до кооперації, допомогти відродити давні українські кооперативні традиції, сформувати потужну сучасну кооперативну мережу в Україні. На нашу думку, створення вертикально-інтеграційних підприємств за вертикальним типом сприятиме зростанню всього виробничого циклу, включаючи переробку та доставку до споживача сільськогосподарської продукції. Значну роль в організації кооперативного руху мають відігравати дорадчі служби через організацію освітнього процесу сільського населення, популяризацію кооперативних переваг, консультації та підтримку кооперативного руху на етапі їх формування.

Список використаних джерел:

1. Данкевич А.Є. (2011). Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві : монографія. Київ Вид. ННЦ "ІАЕ". 350 с.
2. Гірман А.П. Інтеграція у міжнародних відносинах. Регіональні студії. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/11.pdf>
3. Дорогань В.К., Томілін О.О., Гаврилова, О.А. (2008). Основи фінансової діяльності підприємства: підручник. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 259 с.
4. Томілін А.А. (2012). Регулювання еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК: теоретичні аспекти. Економіка і управління, № 5. С. 70–76. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1504>.
5. Саблук П.Т. (2002). Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні. Економіка АПК, № 7. С. 10.

6. Малік М.Й., Лупенко Ю.О., Шпикуляк, О.Г. та ін. (2023). Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 194 с. URL: <https://griml.com/JIYhX>
7. Томілін О., Краснікова О., Гечбаія, Б., Зоря, С., Дроботя, Я., Синиця Ю. (2023). Управління ризиками в аграрному секторі: фінансовий аспект. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, Vol. 4(51). Pp. 47–162. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.51.2023.4096>.
8. Лупенко Ю., Шпикуляк О., Малік, М., Ксенофонтова, К., Морозова, А.Р. (2023). озвиток сімейних фермерських господарств в умовах воєнного часу та реалізації перспективи повоєнного відновлення України. *Аграрна економіка*, Т. 16. № 1-2. С. 9-22. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.009>.
9. Шпикуляк О.Г., Пугачов, М.І., Грищенко, О.Ю., Ксенофонтова, К.Ю. (2023). Економічні тенденції розвитку аграрного підприємництва в сучасних умовах: аспекти воєнного часу. *Modern Economics*. Миколаїв, № 41. С. 170-178. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-24](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-24).
10. Томілін О.О., Тютюнник, Ю.М., Бражник, Л.В., Дроботя, Я.А. (2023). Фінансово-економічний словник – довідник. Полтава: ПДАУ, 108 с. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028>.
11. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Шеленко Д.І., Дюк, А.А., Морозова А.М. (2023). Фермерські господарства як чинник розвитку сільських територій. *Український журнал прикладної економіки та техніки*, Т. 8. № 2. С. 199-206.
12. Вишневецька М. К. (2013). Маркетингова кооперація як один із дієвих механізмів скорочення витрат на етапі ініціалізації проекту. *Економічний вісник Національного гірничого університету*, № 3. С. 170-175. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000266548>

References:

1. Dankevich A.E. (2011) *Rozvytok intehrovanykh struktur u sil's'komu hospodarstvi* [Development of integrated structures in agriculture]. monograph. Kyiv: NNC «ІАЕ», 350 p. [in Ukrainian].
2. Hirman A. (2022). *Intehratsiya u mizhnarodnykh vidnosynak* [Integration in international relations] *Rehional'ni studiyi*, No. 28. Pp. 63-66. Retrieved from: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/11.pdf>. [in Ukrainian].
3. Dorohan V.K., Tomilin O.O., Havrylova O.A. (2008). *Osnovy finansovoyi diyal'nosti pidpryyemstva* [Fundamentals of financial activity of the enterprise]. textbook. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Tomilin O. (2012). *Rehulyuvannya ekvivalentnosti mizhhaluzevykh vidnosyn v APK: teoretychni aspekty* [Regulation of the equivalence of inter-industry relations in the agricultural sector: theoretical aspects]. *Ėkonomyka y upravlyenye*, No. 5. Pp 70-76, Retrieved from: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/1504>.
5. Sabluk P. (2002). *Osnovni napryamy rozvytku vysokoefektyvnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukrayini* [The main directions of the development of highly efficient agricultural pruction in Ukraine]. *Ekonomika APK*, No. 7. Pp. 10. [in Ukrainian].
6. Malik M., Lupenko, YU., Shpykulyak O. etc. (2023). *Rozvytok sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v umovakh voyennoho stanu ta pislyavoyennoyi vidbudovy ahraryoi ekonomiky* [Development of agricultural cooperation in the conditions of martial law and post-war reconstruction of the agrarian economy]. monograph. Kyiv: NNC «ІАЕ». Retrieved from: <https://griml.com/JIYhX>. [in Ukrainian].
7. Tomilin O., Krasnikova O., Gechbaia B., Zorya S., Drobotya, Y., Synytsia, Y. (2023) Risk management in the agrarian sector: financial aspect. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, No. 4(51). Pp. 147-162. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.51.2023.4096>. [in Ukrainian]
8. Lupenko Y., Shpykulyak O., Malik, M., Ksenofontova K. & Morozova, A. (2023). *Rozvytok simeynykh fermers'kykh hospodarstv v umovakh voyennoho chasu ta realizatsiyi perspektyvy povoyennoho vidnovlennya Ukrayiny* [The development of family farms in wartime conditions and the implementation of prospects for the post-war reconstruction of Ukraine]. *Ahrarna ekonomika*, No. 16(1-2). Pp. 9-22. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.009>. [in Ukrainian].
9. Shpykuliak, O., Pugachov, M., Hryshenko, O. & Ksenofontova, K. (2023) *Ekonomichni tendentsiyi rozvytku ahraryoho pidpryyemnytstva v suchasnykh umovakh: aspekty voyennoho chasu* [Assessment of the Effectiveness of Development of Agrarian Entrepreneurship in Modern Economic Conditions: Aspects of Wartime and Post-War Recovery]. *Modern Economics*, No. 41. Pp. 170-178. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-24](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-24). [in Ukrainian].
10. Tomilin O., Tyutyunyk Yu., Brazhnyk L. & Drobotya Ya. (2023) *Finansovo-ekonomichnyj slovnyk – dovidnyk* [Financial and economic dictionary – reference]. PDAU, Poltava, Ukraine, Retrieved from: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028>. [in Ukrainian].
11. Malik M., Shpykulyak O., Shelenko D., Duke A., Morozova, A. (2023). *Fermers'ki hospodarstva yak chynnyk rozvytku sil's'kykh terytoriy* [Farms as a factor in the development of rural areas]. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky ta tekhniky*, No. 8(2). Pp. 199-206. [in Ukrainian].
12. Vishnevskaya M. (2013). *Marketynhova kooperatsiya yak odyin iz diyevykh mekhanizmv skorochennya vytrat na etapi initsializatsiyi proektu* [Marketing cooperation as one of the effective mechanisms of cost reduction at the initialization stage of the project]. *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*, No. 3. Pp. 170-175. [in Ukrainian]